

KONFERENSIYALAR.COM

ANJUMANLAR PLATFORMASI

**XVIII RESPUBLIKA ILMIY-
AMALIY KONFERENSIYASI**

**YANGI DAVR ILM-
FANI: INSON UCHUN
INNOVATSION G'OYA
VA YECHIMLAR**

SENTYABR, 2026

ISSN 3093-8791

ELEKTRON NASHR:
<https://konferensiyalar.com>

Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar.
XVIII Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami.
2-jild, 18-son (26-sentyabr, 2026-yil).– 182 bet.

Mazkur nashr ommaviy axborot vositasi sifatida 2025-yil, 8-iyulda
C-5669862 son bilan rasman davlat ro'yaxatidan o'tkazilgan.

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.com>

ISSN: 3093-8791 (onlayn)

Konferensiya tashkilotchisi: "Scienceproblems Team" MChJ

Konferensiya o'tkazilgan sana: 2026-yil, 24-sentyabr

Mas'ul muharrir:

Isanova Feruza Tulqinovna

Annotatsiya

Mazkur to'plamda "Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar" mavzusidagi XVIII Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari jamlangan. Nashrda respublikaning turli oliy ta'lim muassasalari, ilmiy markazlari va amaliyotchi mutaxassislari tomonidan tayyorlangan maqolalar o'rin olgan bo'lib, ular ijtimoiy-gumanitar, tabiiy, texnik va yuridik fanlarning dolzarb muammolari va ularning innovatsion yechimlariga bag'ishlangan.

Ushbu nashr ilmiy izlanuvchilar, oliy ta'lim o'qituvchilari, doktorantlar va soha mutaxassislari uchun foydali qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ilmiy-amaliy konferensiya, innovatsion yondashuv, zamonaviy fan, fanlararo integratsiya, ilmiy-tadqiqot, nazariya va amaliyot, ilmiy hamkorlik.

Barcha huquqlar himoyalangan.

© Scienceproblems team, 2026-yil

© Mualliflar jamoasi, 2026-yil

TIJORAT BANKLARI OPERATSION RISKINI BOSHQARISHNING HUQUQIY-INSTITUTIONAL ASOSLARI

Muxitdinova Dilfuza Farxodovna

mustaqil izlanuvchi (PhD), Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Email: dilfuzamukhitdinova@gmail.com

Tel: +998909920063

Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi tijorat banklarida operatsion riskni boshqarishning huquqiy-institutsional asoslari tizimli ravishda tahlil qilingan. Xalqaro moliyaviy regulyatorlar, jumladan Bazel qo'mitasining tamoyillari asosida shakllangan milliy me'yoriy-huquqiy bazaning tuzilmasi — qonunlar, Markaziy bank nizomlari va banklarning ichki hujjatlari — ko'rib chiqilgan. Operatsion riskni boshqarishning tashkiliy asosi sifatida «uch himoya chizig'i» modeli va unda ishtirok etuvchi sub'ektlarning vazifalari yoritilgan. Me'yoriy bazaning mavjudligi bilan amaliyotda reaktiv yondashuvning ustunlik qilishi o'rtasidagi nomuvofiqlik aniqlanib, proaktiv boshqaruvga bosqichma-bosqich o'tish bo'yicha takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: operatsion risk, huquqiy-institutsional asos, Bazel tamoyillari, me'yoriy-huquqiy baza, uch himoya chizig'i, korporativ boshqaruv, ichki nazorat, komplaens, risk-menejment, proaktiv boshqaruv.

LEGAL AND INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF OPERATIONAL RISK MANAGEMENT IN COMMERCIAL BANKS

Mukhitdinova Dilfuza

Independent researcher (PhD), Tashkent Kimyo International University

Tashkent, Uzbekistan

Annotation. The thesis systematically examines the legal and institutional foundations of operational risk management in commercial banks. It analyzes the structure of the national regulatory framework — laws, Central Bank regulations and banks' internal documents — formed in line with the principles of the Basel Committee on Banking Supervision. The "three lines of defense" model and the functions of the entities involved are described as the organizational basis of operational risk management. The study identifies a gap between the existence of the regulatory framework and the dominance of a reactive approach in practice, and proposes measures for a gradual transition toward proactive management.

Keywords: operational risk, legal and institutional foundations, Basel principles, regulatory framework, three lines of defense, corporate governance, internal control, compliance, risk management, proactive management.

DOI: <https://doi.org/10.47390/ydif-y2026v2i18/n16>

Zamonaviy bank tizimida operatsion riskni boshqarishning huquqiy-institutsional asoslari bank faoliyatining barqaror kechishini ta'minlovchi eng muhim mexanizmlardan biri hisoblanadi. Operatsion riskning mohiyati shundan iboratki, u faqat moliyaviy yo'qotishlar bilan cheklanmasdan, balki bankning ishonch darajasi, ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatining barqarorligi va mijozlar bilan o'zaro munosabatlarga ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois operatsion risk turini huquqiy jihatdan qat'iy tartibga solish va institutsional nazoratni kuchaytirish iqtisodiy xavfsizlikning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Milliy me'yoriy-huquqiy bazaning xalqaro standartlar bilan uyg'unligi esa mamlakat bank tizimi faoliyatini jahon amaliyotidagi ilg'or yondashuvlarga yaqinlashtirish imkonini beradi.

Operatsion riskni huquqiy jihatdan tartibga solish xalqaro moliyaviy regulyatorlar, jumladan Bazel qo'mitasining asosiy printsiplariga asoslanadi [5; 6]. Bazel standartlarida

operatsion risk bank tizimiga ta'sir etuvchi mustaqil risk turi sifatida belgilanib, uni boshqarish uchun minimal talablar, baholash modellari va ichki nazorat mexanizmlari aniqlab berilgan. O'zbekistonda ham mazkur printsiplar bosqichma-bosqich milliy qonunchilikka implementatsiya qilinib, banklarda risklarni boshqarishning institutsional tuzilmasi shakllantirilgan. Bu jarayon nafaqat huquqiy normalarni yangilashni, balki amaldagi bank infratuzilmasini xalqaro standartlarga mos ravishda transformatsiya qilishni ham talab etgan.

O'zbekiston tijorat banklarida operatsion risklarni boshqarish tizimini tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy baza xalqaro bank nazorati amaliyoti, ya'ni Bazel qo'mitasining tavsiya va tamoyillarini inobatga olgan holda shakllantirilgan bo'lib, u bir-biri bilan o'zaro bog'liq bo'lgan uch daraja asosida tashkil etilganini ko'rish mumkin.

Birinchi darajani bank faoliyatining umumiy huquqiy asoslarini belgilovchi qonunlar tashkil etadi. Xususan, «Banklar va bank faoliyati to'g'risida»gi Qonunda bank boshqaruvi, ichki nazorat, risklarni boshqarish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash hamda regulyator talablariga rioya etishning umumiy huquqiy asoslari belgilangan [1]. «O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida»gi Qonun esa Markaziy bankka bank tizimi barqarorligini ta'minlash, kredit tashkilotlari faoliyatini tartibga solish va prudentsial nazoratni amalga oshirish vakolatlarini beradi [2]. Shu bois operatsion risklarni boshqarishga oid maxsus talablar mazkur qonunlar asosida qabul qilinadigan tegishli normativ hujjatlarda yanada aniqlashtiriladi.

Ikkinchi darajani Markaziy bank tomonidan qabul qilingan maxsus normativ hujjatlar tashkil etadi. Xususan, «Banklar va banklar guruhlarining tavakkalchiliklarni boshqarish tizimiga doir talablar to'g'risida»gi Nizom [3] banklarda risklarni aniqlash, baholash, monitoring qilish va nazorat qilishning asosiy talablarini belgilaydigan eng muhim normativ hujjatlardan biri hisoblanadi. «Tijorat banklarida korporativ boshqaruv to'g'risida»gi Nizom [4] Kuzatuv kengashi, boshqaruv, tegishli qo'mitalar hamda nazorat funktsiyalarining vakolat va javobgarlik doirasini institutsional jihatdan mustahkamlaydi. Shuningdek, «Banklar kapitalining monandligiga qo'yiladigan talablar to'g'risida»gi Nizom bank kapitalining etarililigi baholashda operatsion riskni hisobga olishning me'yoriy asoslarini belgilab beradi.

1-jadval.

O'zbekiston bank tizimida operatsion riskni tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy bazaning tarkibi

№	Hujjat nomi	Qabul qilingan yil	Mazmun yo'nalishi	Ahamiyati
1	«Banklar va bank faoliyati to'g'risida»gi Qonun	1996 / 2020 (yangi tahrir)	Ichki nazorat, xavflar boshqaruvi, hisobdorlik	Banklarda xavfsiz faoliyat me'yorlarini belgilaydi
2	«O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'g'risida»gi Qonun	2019	Markaziy bank vakolatlari va prudentsial nazorat	Risklarni tartibga solish va nazorat qilish mexanizmlarini belgilaydi
3	«Tijorat banklarida korporativ boshqaruv to'g'risida»gi Nizom	2020	Boshqaruv, vakolatlar taqsimoti va nazorat	Vakolat va javobgarliklarni aniq belgilab, samarali nazoratni ta'minlaydi

4	«Banklar va banklar guruhlarining tavakkalchiliklarni boshqarish tizimiga doir talablar to'g'risida»gi Nizom	2023	Risklarni aniqlash, baholash va monitoring qilish	Operatsion risk boshqaruv tizimiga doir aniq me'yoriy talablarni belgilaydi
5	«Banklar kapitalining monandligiga qo'yiladigan talablar to'g'risida»gi Nizom	2015 / 2025 (yangi tahrir)	Kapital adekvatligi, risk-vaznli aktivlar	Operatsion riskni kapital bilan qoplash mexanizmini tartibga soladi
6	Tijorat banklarining ichki auditiga qo'yiladigan talablar to'g'risidagi Nizom	2021	Ichki auditni tashkil etish va tekshiruv tartibi	Operatsion risklarni mustaqil baholash va nazorat qilishni ta'minlaydi

Uchinchi darajani bankning ichki hujjatlari tashkil etadi, ular yuqorida qayd etilgan normativ talablarning bajarilishini ta'minlaydi. Jumladan, Kuzatuv kengashi risk-appetit bayonoti, risklarni boshqarish siyosati, operatsion risklarni boshqarish bo'yicha ichki tartib, yangi mahsulotlarni joriy etish siyosati, stress-test o'tkazish tartibi hamda operatsion bardoshlilikni ta'minlash tartibini tasdiqlashi lozim. Demak, milliy huquqiy model bankka faqat umumiy majburiyat yuklamaydi, balki uni ichki metodologiya, limitlar, tartib-taomillar va hisobot shakllariga transformatsiya qilishni talab etadi. Bu holat huquqiy normaning bank ichida institutsional mexanizmga aylanishini ko'rsatadi.

Mazkur normativ hujjatlar o'zaro to'ldiruvchi xususiyatga ega. Ya'ni, risklarni boshqarish tizimiga doir talablar risklarni boshqarish jarayonida nima qilish kerakligiga javob bersa, korporativ boshqaruv to'g'risidagi talablar ushbu vazifalar kimning vakolati va javobgarligi doirasida amalga oshirilishi kerakligini belgilaydi. Kapital monandligiga oid normativ talablar esa operatsion riskning bank kapitaliga ta'sirini baholash va uni kapital bilan qoplashning me'yoriy asosini shakllantiradi. Shunga ko'ra, mazkur hujjatlar birgalikda tijorat banklarida operatsion risklarni boshqarishning huquqiy, institutsional va iqtisodiy mexanizmlarini qamrab oluvchi yaxlit tartibga solish tizimini shakllantiradi.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, O'zbekiston bank tizimida operatsion risklarni tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy baza tarkibiy jihatdan yaxlit tizim sifatida shakllangan bo'lib, unda bank faoliyatini umumiy huquqiy ta'minlovchi qonunlar, prudentsial me'yorlar hamda bankning ichki boshqaruv va nazorat institutlarini belgilovchi nizomlar o'zaro bog'liq holda jamlangan. Jadval mazmunidan kelib chiqqan holda, unda keltirilgan normativ hujjatlar majmuasi operatsion risklarni boshqarishning «strategik-prudentsial-amaliy» zanjirini shakllantirib, tijorat banklari faoliyatida risklarni pasaytirish, barqarorlikni ta'minlash va nazorat mexanizmlarini kompleks tarzda takomillashtirishga xizmat qiladi.

Xalqaro tajribada operatsion riskni institutsional asosda boshqarish uchun markazlashgan va markazlashmagan modellar mavjud bo'lib, O'zbekiston bank tizimi ikki modelning birlashgan turini qo'llaydi. Markazlashgan modelda Markaziy bank umumiy standartlar va me'yorlarni belgilaydi, markazlashmagan modelda esa tijorat banklari har biri o'z ichki siyosatini ishlab chiqadi. Ushbu birlashgan tizim milliy bozorga mos keladi, chunki

banklar o'rtasidagi masshtab, infratuzilma va texnologiyalar darajasi turlichadir. Bazel qo'mitasi ham aynan mana shu yondashuvni rivojlanayotgan bozorlar uchun eng maqbul mexanizm sifatida tavsiya qiladi.

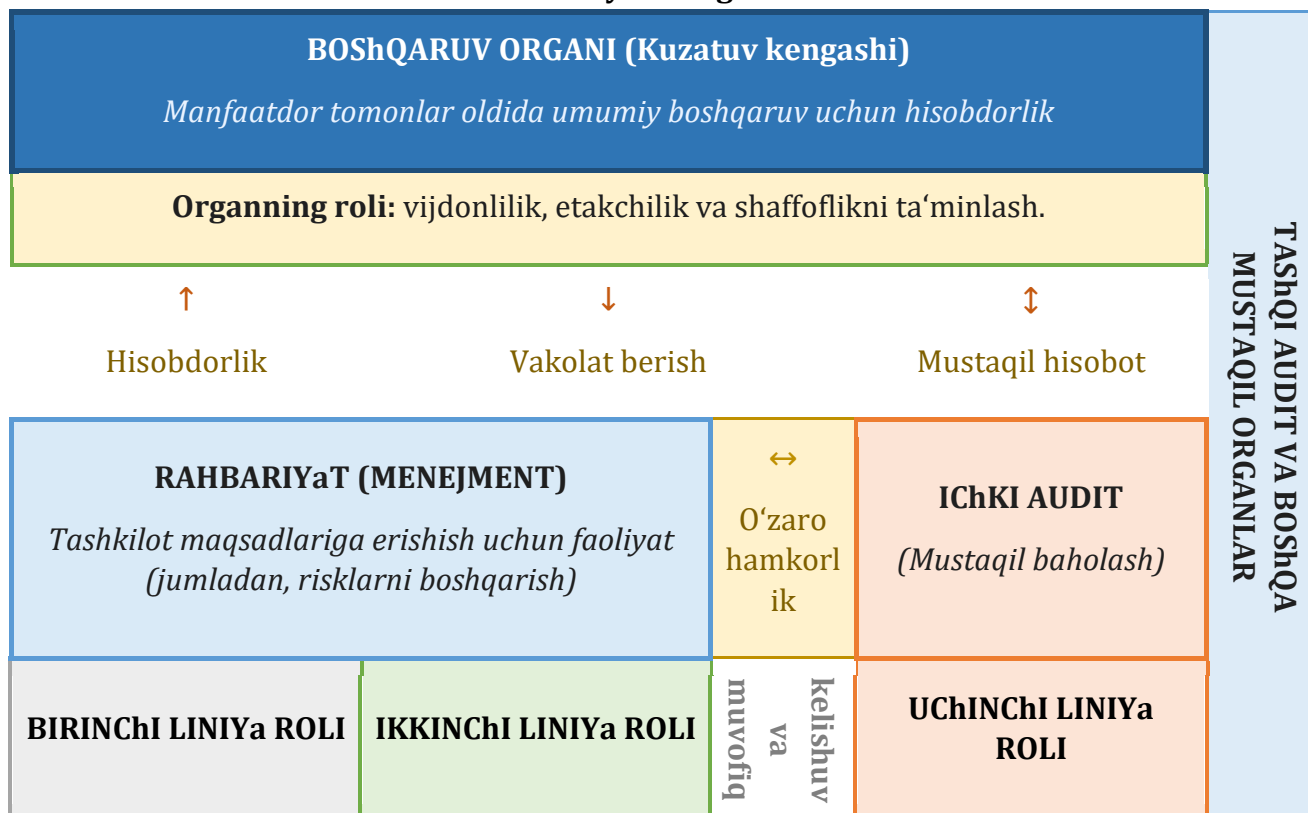
Markaziy bankning 2023 yilda qabul qilingan risklarni boshqarish talablarida «uch himoya chizig'i» modeli banklarda risklarni boshqarishning tashkiliy asoslaridan biri sifatida belgilangan bo'lib, ushbu model hozirgi kunda O'zbekistondagi deyarli barcha tijorat banklarida risklarni boshqarish, ichki nazorat va ichki audit funktsiyalarini o'zaro ajratishda asosiy amaliy yondashuv sifatida qo'llanilmoqda. Modelning mazmuni shundan iboratki, riskni boshqarish faqat risk-menejment bo'linmasining vazifasi emas, balki bankning barcha biznes-jarayonlari ishtirokchilarining umumiy mas'uliyati sifatida qaraladi.

Birinchi himoya chizig'iga bankning biznes-bo'linmalari, filiallari va operatsion jarayon egalari kiradi — ular kundalik operatsiyalarni amalga oshirish bilan bir vaqtda risklarni o'z vaqtida aniqlash va bartaraf etish uchun bevosita javobgar hisoblanadi.

Ikkinchi himoya chizig'ini risk-menejment, komplaens va axborot xavfsizligi kabi nazorat funktsiyalari tashkil etadi; ularning vazifasi risklarni baholash metodologiyasini belgilash, asosiy risk indikatorlarini nazorat qilish, stsenariy va stress-testlar o'tkazish hamda aniqlangan yuqori risklar haqida rahbariyatga mustaqil axborot kiritishdan iborat.

Uchinchi himoya chizig'i — ichki audit — birinchi va ikkinchi liniyalardan mustaqil ravishda risklarni boshqarish va ichki nazorat tizimlarining samaradorligini xolis baholaydi. Natijada mazkur uch liniya bir-birini to'ldiruvchi mexanizm sifatida ishlaydi: birinchi liniya riskni boshqaradi, ikkinchi liniya uni nazorat qilib baholaydi, uchinchi liniya esa butun tizimning samaradorligiga mustaqil baho beradi.

1-rasm. Tijorat banklarida operatsion riskni boshqarishning institutsional asosi — «uch himoya chizig'i» modeli

Mijozlarga mahsulot/xizmatlar taqdim etilishini ta'minlash; risklarni boshqarish	Risklar bilan bog'liq masalalar bo'yicha ekspertiza, qo'llab-quvvatlash, monitoring va nazorat	Tashkilot maqsadlariga erishish bilan bog'liq barcha masalalar yuzasidan mustaqil va xolis baholash hamda maslahat berish	
--	--	---	--

Me'yoriy-huquqiy bazaning mavjudligi va tashkiliy tuzilmaning rasmiy jihatdan belgilanganligi o'z-o'zidan operatsion riskni samarali boshqarishni anglatmaydi. Amaliyotda mamlakatimiz tijorat banklarining aksariyatida operatsion hodisalarni ro'yxatga olish, tasniflash va hisobotlarni tayyorlash jarayoni hali to'liq avtomatlashtirilmagan bo'lib, ko'p hollarda ushbu vazifalar Excel dasturi yordamida amalga oshirilmoqda. Bu esa ma'lumotlarni qo'lda kiritish bilan bog'liq xatolar, hisobotlarning kechikishi va turli bo'linmalar o'rtasida ma'lumotlarni birlashtirishdagi qiyinchiliklar xavfini saqlab qoladi. Shuningdek, amaldagi yondashuvda asosiy e'tibor ko'p hollarda hodisa sodir bo'lganidan keyin uni qayd etish va sababini o'rganishga qaratilib, reaktiv boshqaruv belgilari saqlanib qolmoqda — bu esa huquqiy-institutsional bazaning proaktiv salohiyatidan to'liq foydalanilmayotganini ko'rsatadi.

Shu munosabat bilan me'yoriy-huquqiy bazaning amaliyotda to'liq ro'yobga chiqishini ta'minlash uchun banklarda operatsion risk hodisalari bo'yicha yagona avtomatlashtirilgan ma'lumotlar bazasini shakllantirish, ikkinchi himoya chizig'ining mustaqilligini va vakolatlarini kuchaytirish, shuningdek, ichki audit tomonidan huquqiy talablarga rioya etilishi ustidan muntazam mustaqil baholash o'tkazib borilishi maqsadga muvofiqdir. Bunday choralar huquqiy normaning shunchaki rasmiy talab bo'lib qolmasdan, bankning kundalik boshqaruv amaliyotiga to'liq singdirilishini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida operatsion riskni boshqarishning huquqiy-institutsional asoslari uch darajali — qonunlar, Markaziy bank nizomlari va banklarning ichki hujjatlari — tizimidan iborat bo'lib, ular «uch himoya chizig'i» modeli orqali tashkiliy jihatdan mustahkamlangan. Mazkur tizim xalqaro, xususan Bazel qo'mitasi tamoyillariga asosan shakllangan bo'lsa-da, amaliyotda me'yoriy talablar bilan real boshqaruv jarayonlari o'rtasida, ayniqsa avtomatlashtirish va proaktiv nazorat borasida, muayyan tafovut saqlanib qolmoqda. Shu bois huquqiy-institutsional bazaning samaradorligini oshirish uchun normativ talablarni takomillashtirish bilan bir qatorda, ularning bank amaliyotiga to'liq joriy etilishini ta'minlovchi texnologik va tashkiliy choralarni ham izchil amalga oshirish zarur.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. O'zbekiston Respublikasining «Banklar va bank faoliyati to'g'risida»gi Qonuni (1996, 2020 yilgi yangi tahrir). — www.lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasining «Markaziy bank to'g'risida»gi Qonuni, 2019. — www.lex.uz
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining «Banklar va banklar guruhlarining tavakkalchiliklarni boshqarish tizimiga doir talablar to'g'risida»gi Nizomi, 2023. — <https://lex.uz/docs/6436466>
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining «Tijorat banklarida korporativ boshqaruv to'g'risida»gi Nizomi, 2020. — <https://lex.uz/docs/4888804>

5. Basel Committee on Banking Supervision. Revisions to the Principles for the Sound Management of Operational Risk. Bank for International Settlements, March 2021.
6. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for Operational Resilience. Bank for International Settlements, March 2021.
7. Tojiev M.M. Bank risklari va ularni bartaraf etish. — Toshkent: Ilmiy maqola to'plami, 2022. — 14b.

YANGI DAVR ILM-FANI: INSON UCHUN INNOVATSION G'OYA VA YECHIMLAR

XVIII RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI MATERIALLARI

2026-yil, sentyabr

Mas'ul muharrir: *F.T.Isanova*
Texnik muharrir: *N.Bahodirova*
Diszayner: *I.Abdihakimov*

Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar.

XVIII Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami.
2-jild, 18-son (26-sentyabr, 2026-yil). – 182 bet.

Mazkur nashr ommaviy axborot vositasi sifatida 2025-yil, 8-iyulda
C-5669862 son bilan rasman davlat ro'yaxatidan o'tkazilgan.

ISSN: 3093-8791 (onlayn)

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.com>

Konferensiya tashkilotchisi: "Scienceproblems Team" MChJ

Konferensiya o'tkazilgan sana: 2026-yil, 24-sentyabr.

Barcha huquqlar himoyalangan.
© Science problems team, 2026-yil.
© Mualliflar jamoasi, 2026-yil.